

Verder na Vreeman. Wie wijst de PvdA de weg? (4)

Partij van de smalle marges

MARIJKE LINTHORST

De verkiezingsuitslag van 22 november 2006 heeft geleid tot verschillende onderzoeken naar het waarom van de nederlaag van de PvdA. De belangrijkste zijn het rapport van de commissie-Vreeman (*De scherven opgeveegd*) en de bundel *Verloren slag* van de Wiardi Beckman Stichting.¹ Beide publicaties wijzen op de diversiteit van de achterban van onze partij, met groepen waartussen het lastig bruggen slaan is. Zo kent de PvdA sociaal-liberalen en klassieke socialisten (*De scherven*) en wordt er gesproken van een spagaat tussen onder meer hoger en lager opgeleiden (*Verloren slag*).

Wie constateert dat deze diversiteit het moeilijk heeft gemaakt om een eenduidige boodschap te formuleren voor de verschillende kiezersgroepen in het electoraat — zoals beide rapporten doen — zegt in feite dat het niet duidelijk is waar de PvdA nu eigenlijk voor staat. Ik vrees dat dit klopt. Het belangrijkste probleem met betrekking tot onze verkiezingscampagne was niet het feit dat Wouter geen das droeg, maar dat onze boodschap niet helder was. Het moest beter en socialer, maar hoe we dat zouden aanpakken en wat dat (voor verschillende kiezersgroepen) zou betekenen was niet duidelijk. Tekenend in dit verband was dat mijn dochter, intelligent en tamelijk politiek betrokken, mij kort voor de verkiezingen vroeg: 'Mam, kun jij me uitleggen waarom ik PvdA zou moeten stemmen?'

De discussie over de ideologische plaatsbepaling van de PvdA in *De Scherven* en *Verloren slag*

Over de auteur Marijke Linthorst is redacteur van S&D
Noten zie pagina 36

sluit aan op eerdere zoektochten in deze richting, zoals de rapporten *Schuivende panelen* en *De kaasstolp aan diggelen*.² In dat laatstgenoemde rapport wordt de oorzaak van de stagnatie in het denken binnen de PvdA geweten aan 'het gebrek aan gemeenschappelijk gedeelde opvattingen; aan een pluraliteit van meningen die niet door een gezamenlijke *sense of direction* worden gebonden. Deze verdeeldheid uit zich niet zozeer in (...) vleugels binnen de PvdA, maar eerder in een diffuus program met weinig consistentie.'³

Opmerkelijk is dat we op dit punt nauwelijks een stap verder lijken te komen. De commissie-Vreeman constateert weliswaar dat 'de richtingendiscussie die de afgelopen jaren een tamelijk impliciete rol heeft gespeeld (...) nu in alle scherpste (moet) worden gevoerd', maar bindt vervolgens in als zij stelt dat deze discussie gevoerd moet worden 'zonder de ambitie om aan het eind een winnaar uit te roepen. Immers, die diversiteit aan perspectieven zit ingebakken in de grondslagen van de PvdA: dat is wat haar definieert als sociaal-democratische volkspartij.'⁴ Een richtingendiscussie waarbij aan het eind geen winnaar mag worden uitgeroepen zal echter, vrees ik, niet het heldere programma opleveren waar behoefte aan is.

SOLIDARITEIT EN EIGENBELANG

Hoe komt het dat we zozeer de weg kwijt zijn? Met de basisprincipes van onze partij, zoals solidariteit en gerechtigheid, is niets mis. Het probleem is veel meer dat de concrete uitwerking van deze principes in de huidige samenleving

opnieuw overdacht moet worden. De basis van het sociaal-democratisch program is altijd een combinatie geweest van solidariteit en welbegrepen eigenbelang: compassie met het lot dat medeburgers treft, maar ook het besef dat je zelf niet gevrijwaard bent van mogelijke rampspoed. Nu zijn onderlinge waarborgen veel eenvoudiger te geven in een situatie waarin de posities van mensen én de risico's die zij lopen vergelijkbaar zijn. In het begin van de twintigste eeuw was dat het geval. De achterban van de sociaal-democratie bestond uit mannen in loondienst, die voor het overgrote deel kostwinner waren. De risico's die zij liepen waren vergelijkbaar en voor iedereen herkenbaar. Bij ziekte, werkloosheid, invaliditeit en overlijden moest er in een inkomen worden voorzien, zodat gezinnen konden overleven. In die omstandigheid, waarbij ook de lonen niet veel uiteenliepen, vielen solidariteit en eigenbelang min of meer samen. Wat goed was voor de een, was goed voor de ander.

In de huidige samenleving ligt dat ingewikkelder. De salarissen van mensen in loondienst lopen sterk uiteen en er bestaan grote verschillen in leefsituatie. Sommige gezinnen zijn afhankelijk van één inkomen of uitkering, in andere gezinnen komen twee salarissen binnen. Sommige mensen hebben nauwelijks zorgtaken, terwijl anderen die op meerdere gebieden hebben. Kortom, de samenleving is veel complexer en gedifferentieerder dan ze was in de tijd dat de sociaal-democratie in opkomst was. De kernvraag is nu hoe we vorm kunnen geven aan solidariteit, als solidariteit en welbegrepen eigenbelang niet meer automatisch met elkaar samenvallen.

In sommige rapporten, *De kaasstolp* bijvoorbeeld, wordt dit punt wel aangestipt. Dan gaat het vooral om de vraag of en hoe we de middenklasse kunnen blijven verbinden aan de collectieve voorzieningen: 'Hoe moet de PvdA met haar ambitie voor een kwalitatief hoogwaardige, brede en toegankelijke collectieve sector omgaan als daardoor het politieke gevaar dreigt dat de middenklasse zich linksom (belastingver-

hoging) of rechtsom (eigen bijdragen) afkeert van de publieke zaak?'⁵ In deze redenering wordt de middenklasse gezien als een groep die er mogelijk toe verleid kan worden om zich solidair te betonen met de (idealen van de) sociaal-democratie, maar die geen 'natuurlijk' onderdeel van haar achterban vormt. In *Verloren slag* worden de

De middenklasse bestaat voor een groot deel uit mensen die maatschappelijk zijn opgeklommen, mede door de inzet van de PvdA in de afgelopen zestig jaar

journalisten Van Weezel en Ornstein geciteerd, die nog een stap verder gaan: 'De arbeidersklasse van vroeger, de drager van de socialistische idee, heeft plaatsgemaakt voor een conglomeraat van groepen die geen gemeenschappelijk belang meer najagen. Dat is het dilemma van de PvdA: de ouderen, de uitkeringsgerechtigden, de werklozen en de arbeidsongeschikten zijn teleurgesteld dat de partij niet solidair genoeg met hen is. De werkenden, de jongeren, de huiseigenaren en forensen vinden dat de partij nog veel te solidair met de verliezers is.'⁶

Ik denk dat dit een te gemakkelijke en deels onjuiste verklaring is van het probleem waar de PvdA mee worstelt. De middenklasse bestaat voor een groot deel uit mensen die maatschappelijk zijn opgeklommen, mede door de inzet van de PvdA in de afgelopen zestig jaar. Zij zouden de trots van de sociaal-democratie moeten zijn, het bewijs dat de sociaal-democratie ertoe doet. Hoe komt het dat wij deze trots, zo we die al voelen, zo weinig uitdragen? Hoe komt het dat we onze successen niet vieren en vasthouden? De verklaring ligt volgens mij in een volstrekt doorgeschoten gelijkheidsdenken, waarbij *en passant* het belang van de eigen inzet onder tafel is verdwenen.

SMALLE MARGES

In de jaren zeventig studeerde ik politicologie aan de Universiteit van Amsterdam, omgeven door vooral linkse studenten. Tegelijkertijd was ik door omstandigheden samen met een broer en zus verantwoordelijk voor het runnen van ons ouderlijk huisgezin. Mijn vader was ernstig ziek en we leefden van een uitkering. Het was de tijd van het kabinet-Den Uyl. Aan de universiteit hoorde ik mensen meesmuilend praten over de politiek van 'smalle marges' en 'kleine stapjes'. Thuis ervoeren wij aan den lijve het verschil dat die kleine stapjes konden maken. Het was een clash tussen leefsituaties, maar ook tussen zienswijzen, tussen (politieke) culturen. De meeste van mijn medestudenten waren eraan *gewend* om perspectief te hebben. Zij konden het zich permitteren om uitsluitend oog te hebben voor het grote ideaal, terwijl voor mij het perspectief zich juist *ontvouwde* in de kleine stapjes vooruit. Deze tegenstelling culmineerde ten tijde van ons afstuderen. Sommige studenten weigerden

Wie als dubbeltje geboren is, moet een kwartje kunnen worden. Maar dat lukt alleen met doorzettingsvermogen en eigen inzet

34 hun bul te komen halen. Die moest maar opgestuurd worden, het ding stelde toch niets voor. Dat ik trots was op mijn diploma vonden ze maar kleinburgerlijk.

Het was een persoonlijke ervaring, maar een die niet op zichzelf stond in die tijd. Op verschillende terreinen — studiebeurzen, basisinkomen — botsten de opvattingen. Nu staat de geschiedenis van de sociaal-democratie bol van de conflicten tussen reformisten en revolutionairen, misschien is het nooit anders geweest, maar ik herinner me van deze periode vooral het *dédain*. Wie het wereldbeeld van de 'visionairen'

niet deelde was bekrompen of, erger nog, een renegaat. In de kern draaide hun wereldbeeld om een absolute gelijkheid. Zo bepleitten delen van de vakbeweging en de PvdA een inkomensverdeling die uitsluitend bepaald zou worden door behoefte en 'arbeidsoffer' (risico's, tijd en verantwoordelijkheid van het werk): 'We meten niet de prestatie, want die gaat uit van ongelijkwaardigheid: van toevalligheden, zoals afkomst, aanleg, opleiding.'⁷ Dit type denken heeft een behoorlijk stempel op de PvdA gedrukt en ik denk dat hierin de kiem ligt van onze verloren aansluiting met de middenklasse.

Voor mij is de essentie van de sociaal-democratie altijd het uitgangspunt geweest dat afkomst en financiële middelen niet bepalend mogen zijn voor het kunnen ontplooiën van je talenten. Maar je persoonlijke inzet is een factor van een andere orde, die telt wel. Te lang is men in de PvdA uitgegaan van een doorgeschoten gelijkheidsdenken. Hoewel dit denken inmiddels aan betekenis heeft ingeboet, zijn de resten nog steeds voelbaar, met name in die zin dat we geen onderscheid tussen mensen durven maken. Zo stelt *De kaasstolp* over de wao-problematiek: 'Niets doen vergroot het probleem, maar ingrijpen heeft linksom (strengere criteria) of rechtsom (lagere uitkeringen) een prijs in termen van rechtvaardigheid.'⁸ Waarom zouden strengere criteria met name voor links onrechtvaardig zijn? We moeten af van het categorale denken (niet iedere uitkeringsgerechtigde is werkelijk hulpbehoevend) en het belang van hard werken en gemotiveerd zijn opnieuw erkennen. Wie als dubbeltje geboren is, moet een kwartje kunnen worden. Maar dat lukt alleen met doorzettingsvermogen en eigen inzet. Daar moeten we niet alleen de nadruk op leggen, dat mogen we ook best waarderen.

WEDERKERIGHEID

Solidariteit houdt alleen stand als er sprake is van wederkerigheid. Dat betekent in de eerste plaats dat de mensen die een beroep doen op ondersteuning, zelf hun best doen om zo snel

mogelijk (weer) op eigen benen te staan. Het belang hiervan is — in de politiek, maar ook bij de uitkerende instanties — lange tijd onderbelicht gebleven. Als de bereidheid van burgers uit de middenklasse om bij te dragen aan de collectieve sector afneemt, moet de oorzaak naar mijn mening niet worden gezocht in het feit dat die middenklassers van die voorzieningen zelf minder profijt zouden trekken, maar in het feit dat niemand gekke Gerritje wil zijn. Waarom zouden werkenden bijdragen aan een beschaafd uitkeringsniveau als menig uitkeringsgerechtigde het zelf allemaal wel best vindt (en soms met bijklussen tot een hoger inkomen komt dan sommige werkenden)? Wie kan werken moet ook werken, al is dat werk niet voor de volle honderd procent het werk dat je zou willen doen.

In *De wet van wederkerigheid*, het PvdA-rapport over de toekomst van de verzorgingsstaat uit 2005, wordt het belang van de eigen verantwoordelijkheid onderkend: 'Iedere burger heeft een eigen verantwoordelijkheid voor inkomensverwerving en daarmee ook voor het bestrijden van zijn of haar eigen armoede. Die verantwoordelijkheid wordt ingevuld naar eigen vermogen en middelen. Tegenover een uitkering, staat scholing en/of werk. Een uitkering is een investering: tijdens de uitkeringsperiode schoolt iemand zich en doet werk- en leerervaring op, in het bedrijfsleven, bij de overheid of in het vrijwilligerswerk. Daardoor wordt zijn vermogen tot het verkrijgen en behouden van werk steeds groter. In die zin is het recht op een uitkering niet in het verleden opgebouwd, maar wordt dat recht in het heden verdiend.'⁹

Wederkerigheid betekent, in de tweede plaats, dat burgers die het nu goed gaat erop kunnen vertrouwen dat als het ooit nodig is, ook zij een beroep kunnen doen op ondersteuning. Twee kanttekeningen wil ik hierbij maken.

In de gedifferentieerde samenleving die Nederland is geworden, moet opnieuw aandacht worden wat het niveau moet zijn van de basisvoorzieningen waar iedereen aanspraak op kan maken. Waar zijn eigen bijdragen en aanvullende voorzieningen mogelijk of zelfs

gewenst? Neem, bij wijze van lichtend voorbeeld, onze oudedagsvoorziening. De AOW is er voor iedereen en is voor iedereen gelijk. Wie daaraan onvoldoende denkt te hebben om zijn levensstijl na zijn vijftenzestigste voort te zetten, verzekert zich bij via een pensioenregeling of anderszins. Maar de AOW vormt de basis. Op dezelfde manier zou naar andere voorzieningen gekeken kunnen worden. Een middelbare schoolopleiding wordt algemeen gezien als noodzakelijk om volwaardig in de samenleving

Waar houdt de persoonlijke verantwoordelijkheid op en begint de maatschappelijke verantwoordelijkheid — en andersom?

mee te kunnen doen. Het voortgezet onderwijs, inclusief het MBO, behoort daarom tot de basisvoorzieningen die voor iedereen dremelloos toegankelijk moeten zijn. Voor hogere onderwijsvormen, die vaak ook persoonlijke rendement opleveren, zou een leenstelsel niet onbespreekbaar moeten zijn.

De tweede kanttekening is een lastige. Als mensen een beroep doen op bepaalde collectieve voorzieningen, zou eigenlijk ook gekeken moeten worden naar persoonlijke inzet en motivatie. Tot nu toe kijken we te eenzijdig naar de 'objectieve' situatie waarin iemand zich bevindt en te weinig naar de manier waarop hij of zij daar is gekomen. Moet iemand die geld gespaard heeft in alle gevallen eerst het spaargeld opmaken alvorens hij of zij in aanmerking komt voor een collectieve voorziening? Moet iemand die met gemak voorzorgsmaatregelen had kunnen treffen, te allen tijde een beroep op een collectieve voorziening gehonoreerd zien? Of laat ik een voorbeeld noemen op een geheel ander terrein: moeten studenten voor een studie die een numerus fixus kent loten zonder aanzien des persoons, of mag iemand die voor de derde keer

is uitgeloot rechtstreeks worden toegelaten? Het zijn ingewikkelde vragen, maar ze doen mijns inziens meer recht aan de werkelijkheid dan simpele slogans als 'eerlijk delen' en 'de sterkste schouders moeten de zwaarste lasten dragen'.

AAN DE SLAG

Er is werk aan de winkel voor de PvdA. Voor het opnieuw doordenken van onze ideologische uitgangspunten en voor het vertalen van die principes naar concrete politieke standpunten — altijd weer die beroemde 'kleine stapjes' — is het nodige basismateriaal beschikbaar. Over verschillende brandende kwesties (zoals de zorg, de verzorgingsstaat en de publieke dienstverlening) heeft de PvdA rapporten uitgebracht waarin veel verstandige dingen staan. Maar de gedachten in deze rapporten en de mogelijke praktische consequenties van die gedachten zijn nog lang niet tot op het bot uitgediscussieerd.

Solidariteit is in een gedifferentieerde samenleving moeilijker vorm te geven dan in een homogene samenleving. We zullen preciezer

moeten aangeven wat wordt verstaan onder wederkerigheid: wat mogen mensen van elkaar verwachten? Waar houdt de persoonlijke verantwoordelijkheid op en begint de maatschappelijke verantwoordelijkheid — en andersom? Wat is de positie van de middenklasse? Is deze inderdaad steeds minder bereid om mee te betalen aan collectieve voorzieningen als zij daar zelf minder profijt van heeft? Of willen middenklassers — zoals ik geloof — best bijdragen, op voorwaarde dat de mensen die gebruik maken van voorzieningen ook zelf hun verantwoordelijkheid nemen?

Het is de hoogste tijd dat de richtingsstrijd binnen de PvdA in alle scherpte wordt gevoerd. De oproep van de commissie-Vreeman daartoe onderschrijf ik van harte. Maar één correctie wil ik maken. Volgens de commissie hoeft er aan het eind geen winnaar te worden aangewezen. Nou vooruit, maar het debat moet wel een uitkomst hebben. Diversiteit is mooi en waardevol, maar een politieke partij die geen keuzes maakt, kan onmogelijk met een aansprekend verhaal komen.

Noten

- 1 *De scherven opgeveegd. Bericht aan onze partijgenoten*, rapport van de commissie-Vreeman, Amsterdam: PvdA, 2007. *Verloren slag. De PvdA en de verkiezingen van november 2006*, Amsterdam: Mets & Schilt / Wiardi Beckman Stichting, 2007.
- 2 *Schuivende panelen*, rapport van

- de commissie-Pronk, Amsterdam: PvdA, 1987. *De kaasstolp aan diggelen*, rapport van de commissie-De Boer, Amsterdam: PvdA, 2002.
- 3 *De kaasstolp aan diggelen*, p. 24-25.
- 4 *De scherven opgeveegd*, p. 28.
- 5 *De kaasstolp aan diggelen*, p. 25.
- 6 Geciteerd in *Verloren slag*, p. 39.
- 7 'Breien met een rode draad.

- Nota van de Industriebond FNV', aangehaald in: John Huige en Piet Reckman, Doorn in de vuist. Over democratie, crisis en linkse samenwerking., Odijk: Sjaloom Odijk, 1978, p. 94.
- 8 *De kaasstolp aan diggelen*, p. 35.
- 9 *De wet van wederkerigheid*, rapport van de commissie-Noten, Amsterdam: PvdA, 2005, p. 26.